

Тячівський професійний ліцей

Закарпатської області

**Самостійна робота як форма активізації
творчо - пізнавальної діяльності учнів
на уроках історії**

Підготувала:

викладач історії

Копчалюк Марта Андріївна,

Тячів - 2015

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
1.Роль і місце самостійної роботи учнів у навчальному процесі.....	5
2.Види та форми самостійної роботи учнів.	
Тема: «Голодомор 1932-1933 в Україні».....	13
ВИСНОВКИ.....	22
ДОДАТОК.....	24
ЛІТЕРАТУРА.....	25

*Поганий учитель викладає істину,
а гарний учитель вчить її шукати.
А. Дістервег*

Вступ

Сучасна тенденція практично безмежного поширення інформації, численних систем інтерпретацій і оцінок минулого з особливою силою виявляється в галузі історії, визначає необхідність зміщення цілей історичної освіти від засвоєння, запам'ятовування фактичної історії до навчання способів опрацювання, структурування, аналізу, критики історичної інформації. Специфіка історії як навчальної дисципліни полягає не стільки у матеріалі, з яким працює учень, скільки в тих розумових операціях і способах діяльності, яких він навчається, працюючи з ним.

Важливість вивчення історії на сучасному етапі полягає не тільки у знаннях, закладених учителем, скільки у засобах самостійного отримання учнем історичних знань.

Одне з першочергових завдань історії допомогти молоді побачити образи сучасності у світі минулого, дати можливість зрозуміти суперечливі питання власного суспільства. Сприяти вихованню толерантності - не тільки професійний, але й етичний і моральний обов'язок учителів історії. Озброюючи учнів повноцінними знаннями, перед вчителями стоїть завдання формувати в них здатність самостійно, творчо мислити, виробляти свій погляд на речі.

Організація самостійної роботи на уроках суспільних дисциплін допомагає вчителю у вирішенні найважливіших завдань навчання: сприяти формуванню основних ідей, понять, знань; розвивати історичне мислення учнів, в тому числі навички самостійної роботи, розвивати інтерес до історії, географії, урізноманітнювати форми перевірки знань, проводити диференційовану роботу з учнями.

Самостійність являється якістю особистості учня, вона проявляється в мисленні, мові, практиці, мотивації, поведінці і діяльності, організації учбової праці. Що має стати результатом навчання? Сьогодні відповідь на це питання начебто є ясною. Сучасний учень має знати основи наук, володіти прийомami розумової

діяльності (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, систематизація) і вміти використовувати набуті знання за нових ситуацій, самостійно поповнювати їх. Отже, головним результатом процесу навчання має стати розвиток учнів. Але у реальній навчально - виховній роботі педагоги заклопотані насамперед тим, як вкласти в учня програмний обсяг інформації. Основною формою традиційного навчання є урок. Більше 90% навчального часу витрачається на уроки: весь матеріал, що входить у комплекс основ наук, викладається в ході уроків. На решту форм організації навчання: семінари, екскурсії, додаткові та індивідуальні, факультативні заняття і гурткову роботу припадає незначна частина навчального навантаження.

Сучасним учням дуже важко розібратися, правильно оцінити ряд подій виходячи з того потоку інформації (часом досить суперечливої), яка виплескується на нас з боку преси, радіо і телебачення. У зв'язку з цим виникає необхідність вирішення ряду проблем. Однією з таких проблем, яка потребує негайного вирішення є проблема формування в процесі навчання активного, самостійного, творчого мислення. Учням потрібно допомогти позбутися шаблонного, стереотипного мислення, стандартних установок, які вбивалися в їхні голови ще з дитинства. Вчителі повинні виховувати в учнів здатність до самостійної навчальної діяльності, самостійного здобуття знань, проявляти такі якості мислення як самостійність, активність, гнучкість, швидкість і інші, щоб виявити, на скільки учні володіють цими якостями, як у них розвинута здатність до аналізу, уміння виділяти істотне, здійснювати порівняння.

Самостійна робота на уроках історії має велике навчальне й виховне значення. Вона може дати бажані наслідки лише тоді, коли вчитель застосовує її у певній системі та послідовності; правильно керує нею; працює в тісному контакті з учителями інших предметів, особливо гуманітарного циклу.

I. Роль і місце самостійної роботи учнів у навчальному процесі

На думку видатного психолога Л. С. Виготського, навчання веде за собою розвиток, тому дорослий, що навчає дитину чи підлітка, завжди повинен орієнтуватися на “зону найближчого розвитку”, тобто на завтрашній рівень знань та інтелектуальних умінь.” Не так важливо вчити дітей, - наголошує педагог К. Роджерс, - як важливо створити ситуацію, в якій дитина просто могла б вчитися сама і робила б це з задоволенням”. Обов’язково умовою розвитку підлітків є їхня самостійна робота щодо засвоєння навчального матеріалу. Щоб самостійна робота була ефективною, в учнів треба сформувати усталені мотиви діяльності. Головними серед них є пізнавальний інтерес, усвідомлення важливості, корисності виконуваної роботи.

Сучасна тенденція практично безмежного поширення інформації, численних систем інтерпретацій і оцінок минулого з особливою силою виявляється в галузі історії., визначає необхідність зміщення цілей історичної освіти від засвоєння, запам'ятовування фактичної історії до навчання способів опрацювання, структурування, аналізу, критики історичної інформації. Специфіка історії як навчальної дисципліни полягає не стільки у матеріалі, з яким працює учень, скільки в тих розумових операціях і способах діяльності, яких він навчається, працюючи з ним.

Важливість вивчення історії на сучасному етапі полягає не тільки у знаннях, закладених учителем, скільки у засобах самостійного отримання учнем історичних знань.

Одне з першочергових завдань історії допомогти молоді побачити образи сучасності у світі минулого, дати можливість зрозуміти суперечливі питання власного суспільства. Сприяти вихованню толерантності - не тільки професійний, але й етичний і моральний обов'язок учителів історії. Озброюючи учнів повноцінними, перед вчителями стоїть завдання формувати в них здатність самостійно, творчо мислити, виробляти свій погляд на речі.

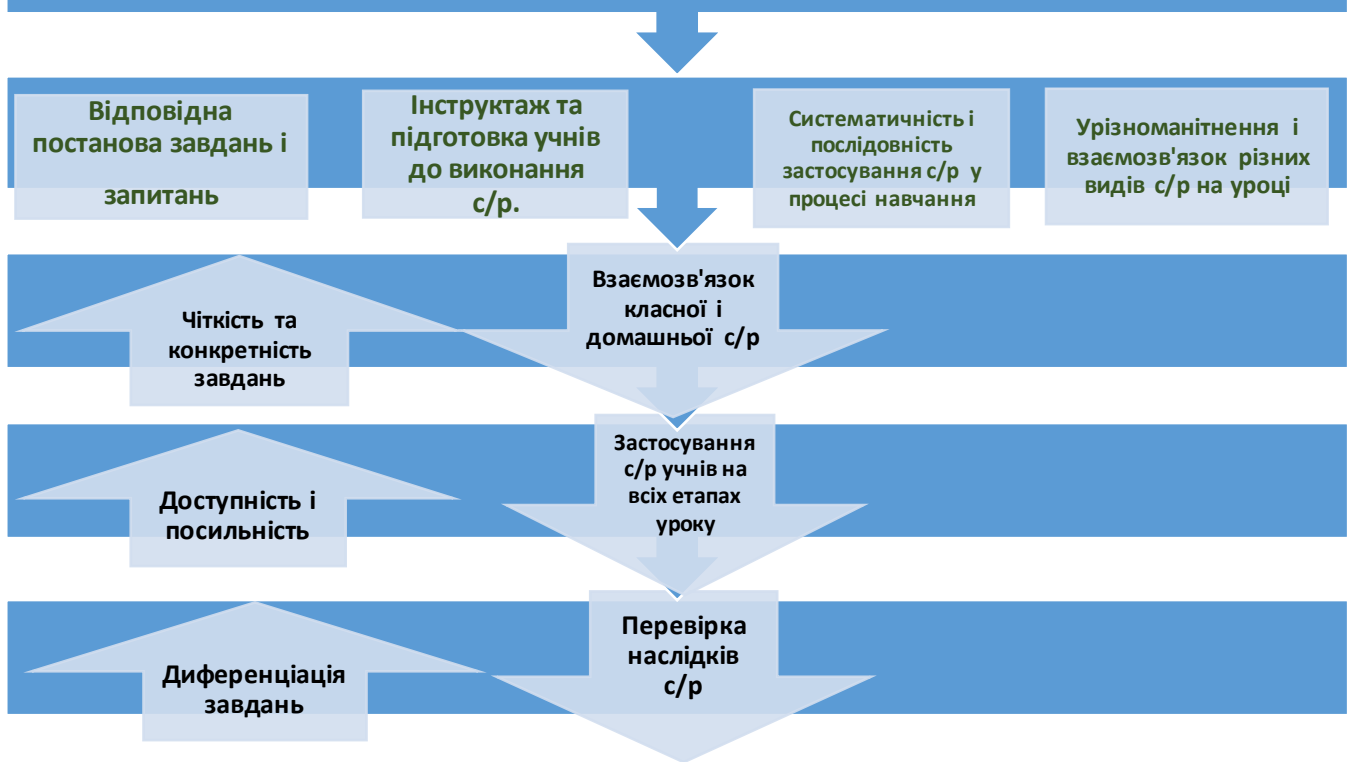
Організація самостійності роботи на уроках суспільних дисциплін допомагає вчителю у вирішенні найважливіших завдань навчання: сприяти формуванню

основних ідей, понять, знань; розвиватися історичне мислення учнів, в тому числі навички самостійної роботи, розвивати інтерес до історії, географії, урізноманітнювати форми перевірки знань, проводити диференційовану роботу з учнями.

Самостійність являється якістю особистості учня, вона проявляється в мисленні, мові, практиці, мотивації, поведінці, і діяльності, організації учбової праці.

Що має стати результатом навчання? Сьогодні відповідь на це питання начебто є ясною. Сучасний учень має знати основи наук, володіти прийомами розумової діяльності (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, систематизація) і вміти використовувати набуті знання за нових ситуацій, самостійно поповнювати їх. Отже, головним результатом процесу навчання має стати розвиток учнів. Але у реальній навчально - виховній роботі педагоги заклопотані насамперед тим, як вкласти в учня програмний обсяг інформації. Основною формою традиційного навчання є урок. Більше 90% навчального часу витрачається на уроки: весь матеріал, що входить у комплекс основ наук, викладається в ході уроків. На решту форм організації навчання: семінари, екскурсії, додаткові та індивідуальні, факультативні заняття і гурткову роботу припадає незначна частина навчального навантаження.

Умови, що сприяють ефективності самостійної роботи учнів

1. З'ясуй, що треба мати для того, щоб дістати відповідні на поставлені питання.
2. Визнач можливі шляхи одержання відсутніх даних.
3. Накресли послідовні "Кроки" розв'язання, завдання, поетапно реалізуй їх.
4. Перевір правильність знайденого рішення. Такий "загальний метод" розв'язання проблем дає змогу ефективно управляти інтелектуальним розвитком кожного учня. В разі виникнення серйозних ускладнень у роботі вчитель завжди може надати диференційовану допомогу: порадити звернутися до інформаційного матеріалу (довідника, підручника, словника), згадати про колись пережиті ситуації, схожі завдання.

Проте ніяк не варто підказувати готові шляхи розв'язання!

Уважно проаналізуй

Умови завдання

З'ясуй

Що треба мати?

Визнач

Як одержати відсутні

Накресли

«Кроки» розв'язання

Перевір себе

I. Дослідження показують, що учні поверхово засвоюють історичний матеріал, якщо їм дається нечітко визначене завдання (наприклад, прочитати відповідний параграф підручника). Організовуючи самостійну роботу, доцільно спрямувати увагу учнів на виконання певних логічних операцій. Характер завдань і запитань для с/р ступінь їх складності на різних етапах навчання повинен змінюватись. Необхідна така організація самостійних робіт у сучасному навчальному процесі, за якої учні не тільки засвоюють систему знань, умінь і навичок, визначених програмою, а й розвивають свої творчі можливості і готуються до безперервної самоосвіти, тобто до систематичного формування навичок культури розумової праці. Характер запитань і завдань може бути найрізноманітніший, наприклад:

- а) запитання на відтворення, добір фактів;
- б) запитання, що вимагають розробки історичних фактів, розкриття причинно-наслідкових зв'язків;
- в) запитання, що вимагають узагальнення, систематизації вивчених фактів і явищ;
- г) запитання, що вимагають порівняння, зіставлення та доведення;
- д) запитання, що сприяють визначенню особистого ставлення учнів до фактів історичного минулого і сучасного;
- е) запитання, що вимагають характеристики, оцінки історичних фактів, подій, історичних діячів.

Завдання, побудовані на великому за обсягом матеріалів, вивчення якого потребує багато часу, або на матеріалі, з якого учні не зможуть вичленити головного, не дають позитивних наслідків. Проте й легкі завдання часто виконуються механічно, без особливого розумового напруження. Щоб завдання посильними й містили певні труднощі, їх необхідно поступово і розумно ускладнювати та індивідуалізувати. Це ж стосується і форм роботи.

Диференціація с/р на уроці може проводитись по-різному. При цьому доцільно поділити учнів класу на певні групи за рівнем їх знань та умінь. Враховуючи психологічні особливості, умовно визначають з групи, які відрізняються різним ступенем готовності до с/р, різним ставленням до навчання та умінням володіти окремими прийомами розумової праці.

I група – хочу - можу.

Таких учнів близько 30%. Для цієї групи характерні такі особливості: психологічна готовність учнів до виконання с/р. Ця група учнів володіє певною системою прийомів розумової праці, з інтересом виконує різні завдання с/р, виявляючи при цьому ініціативу і творчість.

II група — хочу - не можу.

Таких близьких 50%. Учні цієї групи до навчання ставляться в основному сумлінно. Однак “готовність” їх до виконання с/р має дещо пасивний характер у зв’язку з невпевненістю у своїх знаннях та відсутністю сталих умінь і навичок с/р.

III група – не хочу - не можу.

Таких учнів до 20%. Ці учні негативно ставляться до навчання, Відсутність бажання й інтерес працювати самостійно, бо усвідомлення власних прогалин у знаннях породжує невпевненість і пасивність.

Диференціація завдань має сприяти не тільки підвищенню якості знань і вмінь кожного учня, а й поступовому переходові його з однієї групи до іншої. Такий підхід забезпечить послідовний розвиток, особистості і пізнавальних здібностей кожного учня.

II. Учитель повинен готувати учнів до виконання с/р. Відомо, що процес розв’язання проблеми значно прискорюється, коли дослідник (учень) не оперує методом “спроб і помилок”, а керується певними правилами, алгоритмами діяльності. Звичайно, не існує універсального алгоритму для аналізу будь-яких проблем, але вчитель повинен формувати у школярів будь-яких проблем, але вчитель повинен формувати у школярів вміння знаходити раціональні підходи, уникати втрат часу. Для цього пропонується використовувати в роботі такий алгоритм:

1. Уважно проаналізуйте умови завдання, чітко визнач, що треба знайти, порівняти, встановити, довести.

Наведені нижче поняття (їх порядкові номери) з’єднайте з порядковими номерами їх визначень (див. додатки)

Вивчення понять самостійна робота над ними - важлива ланка у процесі вивчення історії та оволодіння історичними знаннями. Від розкриття окремих понять учні переходять до засвоєння системи понять і на їх основі підводяться до розуміння закономірностей історичного розвитку.

Одним із цікавих елементів уроку є розв'язування кросвордів. Кросворд повинен мати тільки історичний (або географічний) зміст, естетично оформлений.

Розв'язування кросвордів дозволяє повторити тему уроку, поглибити знання, тренувати учнів в миттєвій активності, сприяє розвитку пам'яті визначень, понять, поширює кругозір учнів. Цей вид роботи на уроці активізує розумову діяльність учнів, підтримує увагу і пізнавальний інтерес, допомагає реалізувати функцію перевірки вивченого матеріалу. Практикую розв'язування кросвордів на уроках тематичного оцінювання для завдань четвертого рівня (див. додатки).

Отже організація контролю знань учнів на уроках суспільних дисциплін допомагає вчителю у вирішенні найважливіших завдань навчання: сприяти формуванню основних ідей, понять, знань; розвивати історичне мислення учнів; організувати їх активну пізнавальну діяльність, формувати вміння учнів, в тому числі навички самостійної роботи, розвивати інтерес до історії, географії, урізноманітнювати форми перевірки знань, проводити диференційовану роботу з учнями.

III. Слід пам'ятати: курс історії - це певна система фактів і понять в їх тісному зв'язку. В міру переходу учнів на наступний курс рівень їх знань і пізнавальні можливості. Історичний процес розкривається все повніше й глибше. У зв'язку з цих і вид с/р поступово ускладнюються. При цьому важлива наступність у застосуванні с/р.

IV. Необхідно, щоб між основними видами с/р учнів існував взаємозв'язок і щоб він був не механічним, а становив єдину цілісну систему с/р протягом усього року. Вибір і ефективність різних видів с/р учнів зумовлюються великою кількістю факторів: віковими та індивідуальними особливостями учнів, дидактичною метою уроку, його типом і структурою, методами навчання, рівнем знань, умінь і навичок с/р учнів, а також педагогічного майстерністю вчителя.

V. Органічним продовженням класної с/р є домашня самостійна робота. Великою мірою учнів, хід уроку тісно зв'язані і залежать від якості с/р учнів вдома. Мета домашньої роботи з історії - міцне закріплення вивченого на уроці матеріалу,

глибше його осмислення, дальший розвиток набутих учнями умінь і навичок с/р з текстом підручника, історичними картами, ілюстраціями, схемами. Учні, виконуючи домашні завдання, привчаються писати прості й розгорнуті плани з окремих питань і тем, складати різні тематичні таблиці, працювати з матеріалами періодичної преси, готувати невеликі доповіді, реферати на історичні суспільно-політичні теми тощо. Домашні завдання повинні мати творчий характер.

II. Види та форми самостійної роботи учнів

При організації самостійної роботи я обов'язково враховую такі методичні вимоги: самостійна діяльність учнів проводиться під керівництвом і контролем вчителя; вона відпрацьовується з іншими прийомами навчання, не займаючи весь урок; матеріал має бути доступним і посильним для учнів. Ось чому обов'язково потрібно розрізняти два типи засвоєння знань учнями:

а) продуктивний, що формує на основі самостійної діяльності творчий характер мислення; б) репродуктивний - на основі запам'ятовування і осмислення готових знань.

Рівень самостійності учнів змінюється не лише від курсу до курсу, а й на протязі одного навчального року. Розвиток самостійності у вивченні історії йде по наступним основним напрямам:

- 1) здатність до засвоєння історичних знань із різних джерел інформації, розширення кола джерел, що використовуються у навчанні;
- 2) способи відтворення і застосування засвоєних історичних знань на уроках;
- 3) поясненням суті історичних явищ.

Розвиток в учнів здатності до самостійної роботи з джерелами інформації з історії пов'язано з формуванням у них певних знань і умінь:

- поняття про основні структурні елементи історичних знань (подіях, причинах, оцінках і т.д.) та уміння ці елементи розпізнавати;
- знань основних видів джерел інформації, їх специфіки і особливостей пізнавальної діяльності з ними;
- оволодіння прийомами роботи з різними джерелами знань.

Форми і методи самостійної роботи учнів на уроках надзвичайно різноманітні:

- 1) з навчальною літературою (частинами, розрахованими на 5-7 хв. з відтворенням прочитаного і рецензією товариша;
- 2) робота з документальною літературою;
- 3) міні-дискусії;
- 4) складання плану прочитаного;
- 5) виконання завдань на порівняння питань, що вивчаються;

- 6) виконання завдань по карточках;
- 7) складання таблиць, схем;
- 8) користування довідниками;
- 9) "знайти і виправити помилку";
- 10) коментування слайдів, фрагментів навчальних кінофільмів;
- 11) ділові ігри.

Завдання можна приміняти на різних етапах уроку, використовуючи їх як для колективної, так і для індивідуальної роботи:

- а) як засіб для створення проблемної ситуації і постановки проблеми у ході вивчення нового матеріалу;
- б) як спосіб закріплення і контролю за якістю засвоєння фактів, понять, закономірностей, що вивчаються на даному уроці;
- в) як засіб перевірки знань на послідуючих уроках. В ході опитування одні завдання пропонуються для колективної роботи всьому класу, другі ставляться викликаному для усної відповіді учню, треті пропонуються для письмової відповіді окремим учням або всьому класу, четверті виконуються на дошці;
- г) як засіб примінення знань у процесі повторення і узагальнення.

Структурні елементи історичних знань найбільш дохідливо можна показати учням при роботі з підручником. Але багато учнів не мають елементарних навиків роботи з книгою, тому для успішного сприйняття тексту необхідно цією роботою керувати. При роботі з підручником практикую такі завдання:

- знайти в тексті і прочитати відповіді на питання, які розкриваються одним реченням;
- знайти в тексті і прочитати відповідь на питання вчителя;
- знайти в тексті і переказати своїми словами відповіді на питання вчителя і підручника;
- визначити основну думку частин тексту, виділених вчителем;
- поділити текст на частини, визначити основну думку і переказати своїми словами зміст кожної частини;
- скласти простий і складний плани тексту і переказати його зміст своїми

словами;

Перші з цих завдань учні виконують фронтально після пояснення вчителя або без пояснення, але після ознайомлення із змістом тексту. Поступово учні привчаються самостійно працювати з підручником по завданню вчителя. Це сприяє підвищенню якості засвоєння знань.

Серед джерел історичних знань особливе значення мають історичні документи. Вони - безпосередні пам'ятники минулого, дозволяють відчувати колорит епохи, допомагають зрозуміти минуле, умови його розвитку. Як джерело історичних знань, документ вимагає аналізу змісту, узагальнення відомостей. Робота з документами вчить мислити, отримувати інформацію, засвоювати важливі факти, поняття, закономірності суспільного розвитку. Використання документального матеріалу активізує мислення, вчить аналізу і синтезу при розгляді подій минулого і сучасності. Самостійний аналіз документів озброює учнів елементарними навиками дослідницької роботи, вчить критично осмислювати історичні джерела.

Результат роботи учнів з документальним матеріалом залежить від правильної її організації на уроці. Виходячи з мети уроку, змісту навчального матеріалу, підготовленості групи, я обираю і певні прийоми вивчення документів:

- 1) документ включаю у пояснення в тому випадку, коли він передає суть подій, посилює емоційність у викладенні матеріалу, підвищує інтерес до предмета. Створюючи картину Верденської битви (тема " Воєнні компанії 1915- 1916 рр."), навожу такий документ: Газета "Русский инвалид" про бої під Верденом.

„ 3 описів боїв під Верденом у коротких офіційних повідомленнях і в статтях воєнних кореспондентів можна зрозуміти, що німці, як і раніш, атакували густими масами, які скошувались французькою артилерією і зараз же замінювались новими лавами густих цепів.

Під час першого натиску німців французькі батареї, що добре пристрілялися до ділянок місцевості, яка лежала попереду, обстрілювали густі наступаючі лави ворога і змітали їх убивчим вогнем. Коли, завдяки

повторним атакам усе нових ворожих мас, частина німців просунулась дуже близько до першої лінії французів, вночі французьким військам наказано було відійти на другу лінію окопів, і ранком французькі батареї знову стали косити німців, що наступали на новій ділянці, і так далі, поки французи не дійшли до головної оборонної лінії; тут вони контратаками в штики зупинили противника, причому частина німців була оточена у зруйнованому форті Дуомон, а частина на висоті Пуавр німці засіли на північних схилах її..."

Запитання до документа:

У чому, на ваш погляд, полягає значення Верденської битви?

- 2) історичний документ включаю в пояснення і для конкретизації явищ та процесів, що вивчаються.

Так, на уроці "Японія після першої Світової війни", важливою частиною є розкриття питання про характер зовнішньої політики Японії. Документ "З меморандуму Танаки" дає конкретну відповідь:

"З меморандуму генерала Танаки" 25 липня 1927 р.

"В інтересах самозахисту і заради захисту інших Японія не зможе усунути труднощі у Східній Азії, якщо не буде проводити політику "крові і заліза". Але проводячи таку політику, ми опинимося віч-на-віч з Америкою, яка настроює проти нас Китай, здійснює політику боротьби з отрутою за допомогою отрути. Якщо ми в майбутньому захочемо захопити в свої руки контроль над Китаєм, ми змушені будемо розгромити США".

Перед учнями ставляться запитання до документа:

- про який характер зовнішньої політики Японії свідчить цей документ?
- чи відповідали принципи, проголошені в документі, потребам японського народу?

3) документальний матеріал включаю в пояснення і при характеристиці суспільно - політичних поглядів історичних діячів. Відбираючи документальний матеріал до таких уроків, намагаюся добиватися, щоби джерела повністю відображали істинні мотиви і мету особистості; показали

залежність поглядів і дій даного історичного діяча від навколишньої дійсності, давали можливість показати значення окремих історичних осіб у системі подій. Наприклад, при вивченні теми "Індія", розповідаючи про М.Ганді, його вчення і політичну діяльність, використовую документ: "Із спогадів М. Ганді "Моє життя". Розбираючи документ, показую учням прийоми роботи з ним: учні читають документ, а я формулюю питання до тексту, направлені на перевірку його розуміння учнями, провожу бесіду по поставленим питанням, узагальнюю отримані з документу відомості.

Організовуючи самостійну роботу учнів з документами обов'язково враховую рівень їх підготовки. Робота з документами направлена на засвоєння основних питань теми.

Отже, використання документів у вивченні історії дозволяє ознайомити учнів з методами сучасної історичної науки, сформувати вміння самостійного вивчення, аналізу і пояснення історичних фактів, допомагає учням у підготовці творчих доповідей, повідомлень, рефератів.

Для підвищення активності і самостійності на уроках історії використовую такі форми самостійної словникової роботи:

- 1) самостійне з'ясування значення слова за допомогою словників, енциклопедій, довідників;
- 2) складання усно, а потім письмово оповідань-мініатюр з відомими уже словами і термінами;
- 3) рецензування цих оповідань учнями;
- 4) добір слів і термінів, що стосуються певної теми, розділу;
- 5) різноманітні форми роботи з картками.

Важливою є робота учнів над висновками як по окремому уроці, так і по темі в цілому. Вивчаючи історичні факти і події, учні узагальнювали ці факти і складали короткі висновки. Спочатку висновки робилися ними по одному з якихось уроків, потім, коли учні оволодіють певними навичками складали висновки - по всій темі. Активізує пізнавальну діяльність учнів, сприяє формуванню в них самостійності й

робота по складанню порівняльних таблиць і схем.

В значній мірі розширюють і поглиблюють історичні знання учнів художньо-історична і науково-популярна література. Це насамперед досягається тим, що вчитель організовує позакласне читання учнів і сам використовує уривки з цієї літератури при поясненні матеріалу на уроці. Існують певні види роботи учнів з цією літературою, які найбільш активізують учнів і прищеплюють їм навички самостійної роботи. Це - домашні письмові твори за художньо-історичними книгами і складання учнями старших класів рецензій на історичну літературу.

Велику роль у вивченні історії відіграють історичні поняття, терміни, тому що оволодіння основами будь-якої науки означає засвоєння системи її понять. Оволодіння історичними поняттями означає засвоєння учнями найбільш важливих ознак історичних фактів, відображення в їх свідомості історичних подій та явищ.

Питання про формування понять, термінів, знайшло широке відображення у дидактичній і методичній літературі. У роботах психологів поняття визначається як форма мислення, як основа логічна "клітка пізнання". Процес вивчення учнями понять, термінів, розглядається як розвиток мислення, як рух від неповних, безсистемних знань, до знань більш повних і глибоких. Для того, щоби ефективно керувати роботою над поняттями, необхідно знати їх класифікацію. Поняття розрізняються по змісту історичного матеріалу:

- економічні;
- соціально-політичні;
- історико-культурні;
- ідеологічні.

На уроках намагаюся навчити учнів оперувати засвоєними поняттями, знаходити уже відомі поняття у конкретному матеріалі. Тільки в такому випадку процес засвоєння понять можна вважати усвідомленим і ефективним. При вивченні історичних термінів, понять учням пропонуються карточки - завдання такого характеру:

Наведені нижче поняття (їх порядкові номери) з'єднайте з порядковими

номерами їх визначень.

Вивчення понять, самостійна робота над ними - важлива ланка у процесі вивчення історії та оволодіння історичними знаннями. Від розкриття окремих понять учні переходять до засвоєння системи понять і на їх основі підводяться до розуміння закономірностей історичного розвитку.

На уроках історії, географії широко практикують роботу з діаграмами. Ця робота формує в учнів вміння бачити за статистичним матеріалом розвиток суспільних явищ, визначати внутрішні зв'язки між ними. Діаграми використовують і для порівняння або співставлення явищ, процесів, які вивчаються. Діаграми дають можливість лаконічно виразити складні процеси розвитку країн в той чи інший період.

Наприклад при вивченні теми «Західні демократії» застосовують діаграми:

"Промислове виробництво у капіталістичному світі";

"Промислове виробництво у США, Великобританії, Німеччині і Франції";

"Безробіття"

"Зовнішня торгівля"

Увагу учнів фіксують на датах діаграм 1929, 1930, 1931, 1932, 1933 рр. Щоби навчити учнів читати статистичні дані, важливо показати, до якого періоду часу вони відносяться. Пояснюю учням, чому для аналізу економічного розвитку беруться ці дати:

1929р.- 1933р світова економічна криза.

1933р.- новий курс Ф. Рузвельта у США.

Потім провожу бесіду за питаннями:

- 1) як розвивалося промислове виробництво у капіталістичному світі в цілому?
- 2) якою була питома вага всієї промислової продукції?
- 3) прослідкуйте, як змінювалося співвідношення промислового виробництва у індустріально розвинутих країнах Заходу?
- 4) який процес був характерний для розвитку промислового виробництва?

1) у яких країнах найбільше число повністю безробітних?

Учні, використовуючи статистичні дані, роблять висновки про економічний розвиток індустріально - розвинутих країн Заходу. Використання діаграм допомагає засвоїти закономірні процеси, встановити зв'язок між статистичною цифрою і конкретними економічними процесами.

Вивчення історії, географії неможливе без використання географічних та історичних карт, атласів. Традиційним у застосуванні даної наочності є показ на карті об'єктів вивчення. Але така методика передбачає механічне запам'ятовування об'єкту, що вивчається і мало сприяє осмисленню закономірностей, котрі в ньому відображені. Тому, з метою кращого осмислення знань широко практикую самостійні завдання по картам (як практичні, так і пізнавальні) типу: "Знайдіть по карті...Порівняйте...Визначіть причину такого явища...Чому так відбулося? Який можна зробити висновок із цих фактів?".

Одним із цікавих елементів уроку є розв'язування кросвордів. Кросворд повинен мати тільки історичний зміст (або географічний), естетично оформлений. Розв'язування кросвордів дозволяє повторити тему уроку, поглибити знання, тренувати учнів в миттєвій активності, сприяє розвитку пам'яті визначень, понять, поширює кругозір учнів, дозволяє організувати активну роботу групи. Цей вид роботи на уроці активізує розумову діяльність учнів, підтримує увагу і пізнавальний інтерес, допомагає реалізувати функцію перевірки вивченого матеріалу.

Учень, що складає кросворд не лише читає параграф підручника, а й загострює свою увагу на його основних моментах, працює над трактуванням питання або завдання до кросворду. В цій роботі проявляється ступінь самостійності учня, знання мінімуму теоретичного матеріалу. Складання кросвордів заставляє учнів прочитати ряд параграфів підручника по даній темі, віднімає в учнів багато часу, але приносить успіх і результат на уроці. Учень, який склав кросворд, обов'язково отримує оцінку. Ті учні, які найбільш активно розв'язували кросворди теж отримують оцінки.

Експериментальні дослідження підтверджують, що самостійна робота учнів у процесі вивчення історії є основним засобом виявлення і розвитку в них творчих

здібностей і обдарованості, підготовки їх до практичної діяльності. Залежно від підготовленості учнів учитель щоразу повинен сам визначати послідовність і насиченість самостійної роботи, проявляти свою творчість та ініціативу. В міру переходу учнів до наступного курсу зростає рівень їх знань і пізнавальні можливості. Історичний процес розкривається все повніше й глибше. У зв'язку з цим і види самостійної роботи поступово ускладнюються, але треба також пам'ятати, що самостійна робота - не самоціль, а один із засобів поліпшення всієї навчально-виховної роботи, підготовки учнів до життя, до практичної діяльності.

ТЕМА: ГОЛОДОМОР 1932-1933 РР. В УКРАЇНІ

- Документ 1. Зернові поставки України державі.

Роки	Кількість (млн. пудів)
Січень-листопад 1930	400
Січень-листопад 1931	380
Червень-жовтень 1932	132

- Документ 2. Щорічне виробництво зерна в СРСР (млн. т.) та експорту.

1928 р.-73,7	1933-68,4	1938-73,6
1929-71,7	1934-67,6	1939-73,2
1930-83,5	1935-75,0	1944-49,1
1931-69,5	1936-55,8	1945-47,3
1932-69,9	1937-97,4	

Запитання: порівняйте два документи. Чому не було голодомору у 1944-1945 рр.?

Документ 3

З Постанови ЦВК і РНК СРСР про застосування розстрілу та 10 річного ув'язнення за розкрадання колгоспного майна (від 07. 08. 1932 р.)

1. Прирівняти майно колгоспників до майна державного і посилити охорону його від розкрадання.

2. Приміняти за крадіжку колгоспного майна вищу міру – розстріл з конфіскацією всього майна або позбавлення волі на строк не нижче 10 років з конфіскацією майна.
3. Не приміняти амністію до злочинців, засуджених по справам розкрадання колгоспного майна.
4. Провести рішучу боротьбу з тими куркульсько-капіталістичними елементами, які приміняють насилля і загрозу до колгоспників з метою примусити останніх вийти з колгоспу.
5. Застосовувати до таких куркульських елементів позбавлення волі від 5 до 10 років.
6. Не застосовувати амністії до цих засуджених.

Документ 4

Постанова РНК УСРР «Про занесення на «чорну дошку» сіл, які злісно саботують хлібозаготівлі» (06.12.1932 р.)

За зрив плану хлібозаготівель і злісний саботаж занести на «чорну дошку» такі села: с. Вербка, Дніпропетровської обл., с. Гаврилівка, Дніпропетровської обл., с. Лютенка, Харківської обл., с. Кам'яні потоки, Харківської обл.

Щодо цих сіл вжити таких заходів:

1. негайно припинити довіз товарів, цілком припинити державну торгівлю на місці і вивезти з крамниць всі наявні товари.
2. Цілком заборонити колгоспну торгівлю як для колгоспників так і одноосібників.
3. Припинити всіляке кредитування.
4. Перевірити і очистити колгоспи цих сіл від організаторів зриву хлібозаготівель.

Питання до учнів:

- **Що єднає перелічені постанови і рішення партії?**

Висновки

Таким чином, одним із важливих аспектів і ефективних засобів активізації самостійної пізнавальної діяльності школярів є організація самостійної роботи учнів.

Самостійна робота учнів знаходить своє вираження в цілій системі окремих завдань, спрямованих на розширення тих чи інших задач. У цій системі учні поступово, крок за кроком просуваються вперед, стаючи усе більш самостійними.

Навчання історії має розвивати в учнів навички самостійного мислення, роботи з документами, вміння ставити запитання, відрізняти упередження та робити обґрунтовані висновки. Тому останнім часом все більше уваги приділяється методам навчання, які в основу навчально-виховного процесу ставлять діяльність учня, спрямовують його пізнавальну активність, самостійність, розвивають мислення та надають широкі можливості для інтелектуального, морального, духовного розвитку.

Самостійна робота учнів у процесі вивчення історії є основним засобом виявлення і розвитку в них творчих здібностей і обдарованості, підготовки їх до практичної діяльності. Залежно від підготовленості учнів учитель щоразу повинен сам визначати послідовність і насиченість самостійної роботи, проявити свою творчість та ініціативу. В міру переходу учнів з класу в клас зростає рівень їх знань і пізнавальні можливості. Історичний процес розкривається все повніше й глибше. У зв'язку з цим і види самостійної роботи поступово ускладнюються, але треба також пам'ятати, що самостійна робота - не самоціль, а один із засобів поліпшення всієї навчально-виховної роботи, підготовки учнів до життя, до практичної діяльності.

Щоб викликати в учнів пізнавальний інтерес до нового навчального матеріалу, потрібно використовувати різноманітні методичні прийоми: створення проблемної ситуації, прийом новизни, значущості, динамічності, дослідницький прийом та інше. Усі вони збуджують допитливість, пізнавальний інтерес і можуть бути використані на

всіх етапах вивчення навчального матеріалу.

Додаток

1. Наприклад:

«Як працювати з історичними джерелами».

- 1) Прочитай назву документа. Хто автор? Коли і де написаний?
- 2) Який зміст документа (розповідь, універсал, закон, інструкція тощо.)
- 3) Які завдання ставиш перед собою?
- 4) Уважно прочитай текст документа.
- 5) З'ясуй незрозумілі поняття , значення окремих слів.
- 6) Проаналізуй , чи зрозумів текст документа.
- 7) Виконай поставлене завдання.

Завдання :

- 1) Дай характеристику подіям, особам, історичним явищам, про які йдеться.
- 2) Виділи зі змісту найголовніше і запиши в зошит.
- 3) Зроби свої висновки щодо змісту документа.
- 4) Зроби конспект документа у вигляді :
  - а) тез;
  - б) плану;
  - в) окремих цитат;
  - г) хронологічної таблиці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія. – К.: Либідь, 1998. - 560с.
2. Буряк В. Самостійна робота як вид навчальної діяльності школяра // Рідна школа. – 2001. – № 9. – С. 49 – 51.
3. Данилов М. А. Воспитание у школьников самостоятельности и творческой активности в процессе обучения // Педагогика. - 1961.-№8.-С.33-37.
4. Егоров С. Ф. Проблема активности й самостоятельности учащихся в русской дидактике конца XIX — начала XX века. - М.: Просвещение, 1965. - 132с.
5. Жарова Л.В. Организация самостоятельной учебно-познавательной деятельности учащихся. - Л.: Наука, 1986. - 43с.
6. Коменский Я.А. Великая дидактика // Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения - М.: Учпедгиз, 1939. - Т.1. - С. 179-181.
7. Лозова В.І. Пізнавальна діяльність школярів. - Харків: вид-во ХДУ, 1990. -48с.
8. Мальваний Ю.І. Форми навчання в школі. - К.: Освіта, 1992. - С. 160-165.
9. Марчук Л.Б. Самостійна робота як метод урізноманітнення навчальної діяльності учнів // Рідна школа. – 2000. – № 4. – С. 84-88
10. Солдатенко М. Самостійна пізнавальна діяльність у контексті Болонського процесу// Рідна школа. – 2005. - №1. - С. 49 - 51.
11. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. - К.: Радянська школа, 1976. — 445с.
12. Тимченко О.Т. Самостійна робота як дидактична категорія//Педагогіка і психологія. – 2002. – № 3 – 4. – С.64 – 68.
13. Ушинский К.Д. Вибрані твори. - М.: Радянська школа, 1974. - Т. 10. - 576с.

14. Шамова Т.А. Активизация учения школьников. - М.: Педагогика, 1982. - С.54-198.